

Πρόλογος του Γιώργου Τσιάκαλου

Η εκπαίδευση στην κορυφή των αξιών
και των προσωπικών επιδιώξεων

Οι προσεκτικοί μελετητές των κινητοποιήσεων της ελληνικής κοινωνίας για ριζοσπαστικές εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στις δεκαετίες 1950 και 1960 βρίσκονται αντιμέτωποι με ένα ιδιαίτερο ελληνικό φαινόμενο: το γεγονός ότι πρωταγωνιστικό ρόλο σ' αυτές τις κινητοποιήσεις είχαν οι μαθητές και οι μαθήτριες των εσπερινών σχολείων. Από το δικό τους κίνημα άντλησαν τα κόμματα του δημοκρατικού χώρου πολλά ηγετικά στελέχη, από το δικό τους πάθος, τις προσωπικές τους εμπειρίες και τα όνειρά τους μπολιάστηκαν με τις ιδέες της κοινωνικής δικαιοσύνης όλα τα εγχειρήματα εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων στη χώρα. «Δεύτερος δρόμος στην εκπαίδευση» -ως εναλλακτικός τρόπος εκπαίδευσης για όσους και όσες επέλεξαν σχετικά νωρίς να μπου στην αγορά εργασίας και αργότερα, ενήλικες πια, απέκτησαν την επιθυμία να συνεχίσουν το σχολείο- υπήρξε και συνεχίζει να υπάρχει σε όλες σχεδόν της χώρες της Ευρώπης, και μάλιστα πολύ καλά οργανωμένος. Στην Ελλάδα όμως τα εσπερινά σχολεία δεν ήλθαν να δώσουν «μια δεύτερη ευκαιρία» σε όσους και όσες σε μικρή ηλικία εγκατέλειψαν το σχολείο, αλλά ήλθαν να παράσχουν «τη μοναδική ευκαιρία» σε εκείνους τους ανθρώπους -νέους και ηλικιωμένους- που οι συνθήκες φτώχειας τους υποχρέωναν, για να επιβιώσουν, να αναζητούν την ημέρα το μεροκάματο και όχι το σχολείο. Ήταν, μάλιστα, πολλοί οι νέοι άνθρωποι που μετανάστευαν από την επαρχία στις μεγάλες πόλεις με μοναδικό σκοπό να δουλεύουν την ημέρα και να μπορούν να φοιτούν στο σχολείο το βράδυ. Δηλαδή, τα εσπερινά σχολεία -που στη Ελλάδα εμφανίστηκαν ήδη το 1866 ως εσπερινά μαθήματα, οργανωμένα από την Εταιρεία Φίλων του Λαού- φιλοξενούσαν ανθρώπους που γνώριζαν από προσωπικά βιώματα την κοινωνική ανισότητα και τη σημασία της εκπαίδευσης στην ανάπτυξη του ανθρώπου.

Για όλους τους παραπάνω λόγους ξαφνιάζει το γεγονός ότι είναι πολύ περιορισμένη και φτωχή η βιβλιογραφία που αναφέρεται στην ιστορία, στη λειτουργία και στη σημασία της εσπερινής εκπαίδευσης στην Ελλάδα. Αυτό το κενό έρχεται να καλύψει σε μεγάλο βαθμό το παρόν βιβλίο του Παντελή Γαλίτη, το οποίο αποτελεί επεξεργασμένη μορφή της διδακτορικής του διατριβής (που υποβλήθηκε στο Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης). Στο βιβλίο, το θέμα των εσπερινών σχολείων διερευνάται από τη σκοπιά της σημασίας τους για τον κοινωνικό αποκλεισμό και την καταπολέμησή του. Το κύριο ερώτημα του συγγραφέα είναι: αποτελεί η φοίτηση στα εσπερινά σχολεία έναν αποτελεσματικό μηχανισμό αντιμετώπισης του κοινωνικού αποκλεισμού και, στην περίπτωση που το ερώτημα απαντιέται θετικά, μέσα από ποιες διαδικασίες επιτυγχάνεται αυτό;

Ο Παντελής Γαλίτης παρουσιάζει στον αναγνώστη τον προβληματισμό, τα ερωτήματα και τις απαντήσεις του με τον ίδιο πολύ συστηματικό τρόπο με τον οποίον εργάστηκε

στην εμπειρική διερεύνηση του θέματος: στην αρχή επιλέγει και εξηγεί τις σημαντικότερες έννοιες, κατόπιν παρουσιάζει τα ιστορικά, πολιτικά και νομικά δεδομένα και ολοκληρώνει τη μελέτη του απαντώντας στο κύριο ερώτημά του με τη βοήθεια μιας μεγάλης έρευνας που έκανε ο ίδιος. Με τον τρόπο αυτό επιτρέπει εύκολα στους αναγνώστες και στις αναγνώστριες να μυηθούν στο θέμα και να παρακολουθήσουν «εν τη γενέσει» την έρευνα και την εξαγωγή των σχετικών συμπερασμάτων.

Σημαντικό είναι το γεγονός ότι εισαγωγικά διευκρινίζει τον όρο «κοινωνικός αποκλεισμός» ο οποίος κατά καιρούς έχει υποστεί τέτοια κακομεταχείριση, κυρίως από την πολιτική και δημοσιογραφική χρήση του, ώστε να έχει δημιουργηθεί η εντύπωση ότι πρόκειται για έναν όρο ασαφή, που επιδέχεται πολλαπλές ερμηνείες. Ο συγγραφέας κινείται στο θεωρητικό και εννοιολογικό πλαίσιο που έχει αναπτυχθεί στο Παιδαγωγικό Τμήμα του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και επισημαίνει ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι μια διαφορετική έννοια από εκείνες της φτώχειας και της περιθωριοποίησης. Κοινωνικός αποκλεισμός είναι η παρεμπόδιση απορρόφησης κοινωνικών και δημιουργικών αγαθών, όπως π.χ. είναι η εκπαίδευση, το σύστημα υγειονομικής περίθαλψης, η συμμετοχή στο πολιτικό γίγνεσθαι κλπ, των οποίων (αγαθών) η έλλειψη ή η ανεπαρκής απορρόφηση οδηγεί συνήθως στην οικονομική ανέχεια και στην περιθωριοποίηση. Όλες οι έρευνες δείχνουν ότι κομβικό ρόλο στο πλαίσιο αυτό παίζει ο αποκλεισμός από την εκπαίδευση, και γι' αυτό θεωρείται ότι αποτελεί κύρια γενεσιουργό αιτία του αποκλεισμού από πολλά άλλα κοινωνικά και δημόσια αγαθά.

Ο Παντελής Γαλίτης κινείται σε αυτό το θεωρητικό πλαίσιο με άνεση και αποκαλύπτει με ενάργεια τον αγώνα των ανθρώπων που με τεράστιο προσωπικό κόστος αποφασίζουν να φοιτήσουν στην εσπερινή εκπαίδευση, φανερώνοντας ότι έχουν πλήρη συνείδηση της απειλής που συνιστά ο κοινωνικός αποκλεισμός και, ταυτόχρονα, ότι έχουν τεράστια αποθέματα θέλησης να πολεμήσουν ενάντια σε αυτή την απειλή, παρά τις τεράστιες δυσκολίες. Χαρακτηριστική είναι η παρακάτω περιγραφή του συγγραφέα:

Είναι γνωστές οι δυσχέρειες που αντιμετωπίζουν όσοι αποφασίζουν να ενταχθούν στην οικογένεια του εσπερινού σχολείου. Ο συνδυασμός της ημερήσιας εργασίας με τις εσπερινές σπουδές, οι οποίες διαρκούν συνήθως από τις 18.45' μέχρι τις 22.10', δεν αφήνει περιθώρια αμφισβήτησης του χαρακτηρισμού των εσπερινών σπουδών ως ιδιαίτερα επίπονων. Το εργαζόμενο άτομο καλείται, μετά τον κόπο για το μεροκάματο, σε καθημερινή βάση να ανασυντάσσει τις όποιες δυνάμεις του απομένουν, προκειμένου, είτε να προλάβει να ρίξει μια κλεφτή ματιά στα ημερήσια σχολικά του καθήκοντα και στη συνέχεια να κατευθυνθεί στο εσπερινό σχολείο είτε – κι' αυτό είναι το συνηθέστερο – να «κυνηγήσει» το χρόνο, προκειμένου μετά την εργασία του να είναι στην αίθουσα διδασκαλίας στην ώρα του. Αυτό το «κυνήγι» του χρόνου γίνεται κατανοητό, αν συνδυαστεί με το γεγονός της έντονης διασποράς των λίγων εσπερινών λειτουργούντων σχολείων.

Ήδη από τα πρώτα βήματα της μελέτης γίνεται φανερό ότι σε αυτό το «κυνήγι του χρόνου» -όπως τόσο εύστοχα χαρακτηρίζει ο Παντελής Γαλίτης την καθημερινότητα των μαθητών και των μαθητριών των εσπερινών σχολείων- οι άνθρωποι, με καταγωγή κατά κανόνα από οικογένειες χαμηλού οικονομικού και μορφωτικού επιπέδου, προσέρχονται

συνειδητά με στόχο να βελτιώσουν την ικανότητά τους για ενεργή συμμετοχή συνολικά στα κοινωνικά δρώμενα. Δεν είναι η έλλειψη άλλων ενδιαφερόντων ή το «γέμισμα του χρόνου με κάτι ενδιαφέρον», όπως συχνά συμβαίνει σε άλλες χώρες όπου πολλοί πολίτες επιλέγουν την επιστροφή στα θρανία ως ένα είδος δραπέτευσης από τη ρουτίνα μιας καθημερινότητας που εξαντλείται στην κατανάλωση προκατασκευασμένων προϊόντων ψυχαγωγίας. Στην περίπτωση μας, όσοι και όσες φοιτούν στα εσπερινά σχολεία κάνουν μια συνειδητή επιλογή προς την κατεύθυνση μεγαλύτερης κοινωνικής χειραφέτησης. Με την έννοια αυτή οι μαθητές και οι μαθήτριες των σημερινών εσπερινών σχολείων μοιάζουν με τους μαθητές και τις μαθήτριες των δεκαετιών του 1950 και 1960, και, συνεπώς, μπορούμε να ισχυριστούμε ότι –τηρουμένων των αναλογιών– παρόμοια σημαντικός και κρίσιμος είναι ο δικός τους ρόλος τους στη σημερινή ελληνική κοινωνία.

Μετά την εκτενή ανασκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας ο συγγραφέας επικεντρώνεται στην έρευνα που έκανε σε ένα μεγάλο αριθμό μαθητών εσπερινών σχολείων. Διαπιστώνει ότι οι επιδόσεις των μαθητών είναι χαμηλότερες από εκείνες που καταγράφονται στα ημερήσια σχολεία, όμως, παρά το γεγονός αυτό, βγάζει ενθαρρυντικά συμπεράσματα, καθώς διαπιστώνει ταυτόχρονα ότι «η προσφορά της εσπερινής εκπαίδευσης είναι ιδιαίτερα σημαντική» στην άμβλυνση του κοινωνικού αποκλεισμού. Επιπλέον, η συμβολή των εσπερινών σχολείων δεν περιορίζεται απλά σε μια «δεύτερη ευκαιρία» απόκτησης ενός τίτλου σπουδών σε όσες και όσους δεν μπόρεσαν να ενταχθούν με τον «κανονικό» τρόπο στην εκπαιδευτική διαδικασία. Επεκτείνεται καθοριστικά, με εντυπωσιακά αποτελέσματα, στην αύξηση της αυτοεκτίμησης και της αυτοπεποίθησης των μαθητών και των μαθητριών και, στη συνέχεια, στην ανάδυση νέων προτεραιοτήτων, επιθυμιών και σχεδίων ζωής. Για το λόγο αυτό δικαιολογείται απολύτως ο ισχυρισμός ότι τα εσπερινά σχολεία αποτελούν θεσμό που πρέπει να προσεχθεί ιδιαίτερα γιατί συμβάλλει καθοριστικά στην καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού μέσα από τη συνολική καλλιέργεια των ανθρώπων και όχι μόνον –όπως συμβαίνει σε άλλες περιπτώσεις– μέσα από την αναβάθμιση των προσόντων που απαιτεί η πρόσκαιρη συγκυρία της αγοράς εργασίας.

Ο συγγραφέας, μετά την παρουσίαση και την ανάλυση των ευρημάτων της έρευνας του, προχωρεί στη διατύπωση καίριων υποδείξεων για τη βελτίωση της λειτουργίας του θεσμού. Ανάμεσά τους ξεχωρίζει η πρόταση του για την αναγκαιότητα ένταξης των ατόμων που αποφασίζουν να ακολουθήσουν την εσπερινή εκπαίδευση σε ένα πρόγραμμα, του οποίου κύριο συστατικό στοιχείο θα αποτελεί η ελάφρυνση του ημερήσιου ωραρίου στο χώρο εργασίας –σε αντικατάσταση, προφανώς πολλών άλλων πολυδάπανων και εντελώς αναποτελεσματικών προγραμμάτων καταπολέμησης του κοινωνικού αποκλεισμού, που κατά κανόνα είναι σύντομης διάρκειας. Πρόκειται για μια πρόταση με ρεαλισμό που στοιχειοθετείται από την έρευνα και με ιδιαίτερη σημασία για την ελληνική πολιτική και κοινωνική ζωή καθώς θεμελιώνει μια διαφορετική –πιο κοντά στα ελληνικά δεδομένα!– προσέγγιση αυτού που τα τελευταία χρόνια ονομάζεται «δια βίου εκπαίδευση».

Ο συγγραφέας δεν παραλείπει να επισημάνει και να καυτηριάσει την κατάχρηση που σε ορισμένες περιπτώσεις υφίσταται ο θεσμός, με πιο ακραία την περίπτωση των ειδικών ρυθμίσεων για την πρόσβαση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση: πολλά νεαρά άτομα που δεν

εργάζονται –δηλαδή δεν βιώνουν «το κυνήγι του χρόνου»- εγγράφονται στα εσπερινά σχολεία με μόνο στόχο την οικειοποίηση του ειδικού ποσοστού εισόδου στην τριτοβάθμια εκπαίδευση που έχει θεσπιστεί για τους αποφοίτους των εσπερινών σχολείων, στερώντας έτσι θέσεις από πραγματικά εργαζόμενους που επιθυμούν τη συνέχιση των σπουδών τους.

Όσοι και όσες ασχολούνται με ζητήματα της εκπαίδευσης, ιδίως δε οι εκπαιδευτικοί της πράξης, έχουν πολλά να μάθουν από το παρόν βιβλίο για αυτή την «παραμελημένη» κατηγορία μαθητών και μαθητριών που, ενώ με την πράξη τους αναδεικνύουν την εκπαίδευση στην κορυφή των αξιών, βιώνουν την αδιαφορία και συχνά γίνονται θύματα αρνητικών προκαταλήψεων και διαδικασιών στιγματισμού. Το βιβλίο του Παντελή Γαλίτη με την καθαρή και στέρεα επιστημονική προσέγγιση που το διακρίνει έρχεται να αναδείξει τη σημασία του θεσμού των εσπερινών σχολείων για ολόκληρη την κοινωνία, και, ταυτόχρονα, με το σεβασμό και την εκτίμηση για τους μαθητές και τις μαθήτριες των εσπερινών σχολείων που το διαπνέει έρχεται να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά τα αρνητικά φαινόμενα της αδιαφορίας, των προκαταλήψεων και του στιγματισμού. Για το λόγο αυτό είναι ένα βιβλίο που ξεπερνά τα όρια μιας διδακτορικής διατριβής και γίνεται όργανο και όπλο στο αγώνα για μια καλύτερη εκπαίδευση και μια καλύτερη κοινωνία.

Γιώργος Τσιάκαλος
Θεσσαλονίκη, Ιούλιος 2011